

ЗМІСТ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

CONTENTS OF THE WORK ON FORMING THE COMMUNICATIVE AND SPEAKING SKILLS OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS IN CONNECTICUT SPEAKING LESSONS

У статті висвітлено питання, що стосуються змісту роботи з формування комунікативно-мовленнєвих умінь у здобувачів початкової освіти на уроках зв'язного мовлення в контексті концепції «Нова українська школа». Зазначено, що формування комунікативно-мовленнєвих умінь – це одне з провідних завдань НУШ, а сформованість указаних умінь в учнів – свідчення їхньої комунікативно-мовленнєвої компетентності.

Проаналізовано Державний стандарт початкової освіти, Типові освітні програми НУШ (мовно-літературна галузь, 1–2 та 3–4 класи), окреслено загальні та обов'язкові результати формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів. Указано на сучасні вимоги до мовної освіти учнів початкової школи, які зумовлені відходом від традиційних способів оволодіння мовою. Підкреслено, що освітня робота над мовною теорією, формування знань і вмінь з мови підпорядковується розвитку мовлення; весь теоретичний матеріал вивчається не як статична система мовних одиниць, а як сукупність форм, значень і функцій, що забезпечують успішну комунікативно-мовленнєву діяльність школярів. Наголошено, що українська мова та читання в початкових класах (програма під керівництвом О. Савченко) вивчається за такими змістовими лініями: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища». У чинній програмі, створеній під керівництвом Р. Шияна, крім названих змістових ліній, виокремлено ще змістові лінії «Досліджуємо мовлення» та «Тетралізуємо». Усі ці лінії реалізуються через зміст лінгвістичного матеріалу, на основі якого учитель формує очікувані та обов'язкові результати навчання.

Акцентовано увагу на уроках розвитку зв'язного мовлення, на яких оволодіння учнями українською мовою відбувається у чотирьох видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Вказано, що ці уроки сприяють досконалому розвитку мовлення, а саме: культури мовлення (як звукової, так і правильного слововживання, тобто граматичної виразності діалогічного й монологічного мовлення), формуванні словникового запасу, розвитку форм спілкування тощо, і на яких молодші школярі навчаються сприймати й розуміти чуже мовлення, продукувати власні висловлювання (розповіді, описи, міркування, есе), удосконалюють усне та писемне, діалогічне й монологічне мовлення. Зауважено, що розвиток зв'язного мовлення – це ключовий принцип навчання української мови в початкових класах.

Охарактеризовано процес навчання учнів зв'язного мовлення в початковій школі як такий, що спрямований на формування особистості школяра, який володіє комунікативно-мовленнєвими вміннями й навичками, усно й письмово, доцільно й виправдано, граматично правильно застосовує в процесі

мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письму) усі засоби української мови, тобто володіє державною мовою.

Ключові слова: комунікативно-мовленнєві вміння, комунікативна компетентність, мовлення, розвиток зв'язного мовлення, види мовленнєвої діяльності.

The article highlights the issue related to the content of the work on the formation of communication and speech skills in students of primary education in the lessons of coherent speech in the context of the «New Ukrainian School» concept. It is noted that the formation of communicative and speech skills is one of the leading tasks of the National University of Science and Technology, and the formation of these skills in students is evidence of their communicative and speech competence.

The State Standard of Primary Education, Standard Educational Programs of the National Academy of Sciences (Linguistic and Literary Branch, 1–2 and 3–4 grades) were analyzed, and the general and mandatory results of the formation of communication and speech skills of younger schoolchildren were outlined. It is pointed out the modern requirements for language education of primary school students, which are caused by the departure from traditional methods of language acquisition. It is emphasized that educational work on language theory, the formation of knowledge and skills in language is subject to the development of speech; all theoretical material is studied not as a static system of language units, but as a set of forms, meanings and functions that ensure successful communicative and speech activity of schoolchildren. It is emphasized that the Ukrainian language and reading in primary grades (program under the leadership of O. Savchenko) is studied along the following lines of content: «We interact orally», «We read», «We interact in writing», «We study media», «We study linguistic phenomena». In the current program, created under the leadership of R. Shiyana, in addition to the named content lines, the content lines «Study speech» and «Tetralize» are also highlighted. All these lines are implemented through the content of the linguistic material, on the basis of which the teacher forms the expected and mandatory learning results.

Attention is focused on the lessons of the development of coherent speech, in which students master the Ukrainian language in four types of speech activity (listening, reading, speaking, writing). It is indicated that these lessons contribute to the perfect development of speech, namely: the culture of speech (both sound and correct use of words, that is, the grammatical expressiveness of dialogic and monologic speech), the formation of vocabulary, the development of forms of communication, etc., and in which younger schoolchildren learn to perceive and understand other people's speech, produce their own statements (stories, descriptions, reasoning, essays), improve oral and written, dialogic and monologic

УДК 373.3.016:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/66.14>

Шевчук Т.Б.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри теорії і методик
початкової освіти
Рівненського державного
гуманітарного університету

Костолович Т.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії і методик
початкової освіти
Рівненського державного
гуманітарного університету

Ткачук О.С.,

ст. викладач кафедри теорії і методик
початкової освіти
Рівненського державного
гуманітарного університету

speech. It was noted that the development of coherent speech is a key principle of teaching the Ukrainian language in primary grades.

The process of teaching students coherent speech in primary school is characterized as one that is aimed at forming the personality of a student who possesses communicative and speech skills and skills, orally and in writing, expediently

and justifiably, grammatically correctly applies them in the process of speech activity (listening, reading, speaking, writing) all the means of the Ukrainian language, that is, he knows the state language.

Key words: *communicative and speech skills, communicative competence, speech, development of coherent speech, types of speech activity.*

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Усі програмові документи Нової української школи, зокрема Державний стандарт початкової освіти, наголошують на необхідності формування ключових компетентностей здобувачів початкової освіти. Одна з яких – це спілкування державною мовою. Для формування цієї компетентності необхідно поступово відповідно до вікових особливостей школярів розвивати у них комунікативно-мовленнєві вміння, адже у процесі шкільної мовної освіти учні мають не тільки оволодівати знаннями, а й на їх основі у них повинні сформуватися вміння й навички, що сприятимуть вільному використанню засобів мови в будь-яких життєвих ситуаціях під час сприймання, відтворення й створення висловлювань. Сьогодні особлива увага в початковій школі звертається на мовленнєвий розвиток, який здійснюється як на аспектих уроках, так і на спеціально відведених уроках розвитку зв'язного мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасна лінгвометодика великого значення надає комунікативно-діяльнісному (функціонально-комунікативному) підходу до навчання української мови. Останнім часом в українській лінгводидактиці з'явилися праці, у яких обґрунтовано окремі аспекти функціонального напряму в мовній освіті (А. Богуш, Л. Варзацька, О. Горошкіна, В. Коваль), висвітлено методи реалізації функціонально-комунікативної спрямованості шкільного курсу мови (Г. Захарська, О. Кучерук, О. Петрук, Т. Піроженко, К. Пономарьова, Т. Погорелова та ін.). Зокрема, проблемі формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкової школи присвячені праці О. Вашуленко, В. Голуб, Н. Голуб, К. Соснової, О. Ткачук, О. Хоми та ін. Усі науковці сходяться на думці, що формувати комунікативно-мовленнєві вміння – це означає навчати здобувачів початкової освіти в процесі реального спілкування, тобто взаємодії з іншими людьми, в різних комунікативно-мовленнєвих ситуаціях слухати, розуміти співрозмовника, вміти відтворювати почуту інформацію, висловлювати свою думку, відстоювати її, вести діалог, дискутувати, бути переконливим, продукувати зв'язні висловлювання за змістом почутого/ прочитаного тексту.

Незважаючи на значну кількість досліджень проблем комунікативно-діяльнісного підходу до мовленнєвого розвитку школярів, питання формування комунікативно-мовленнєвих умінь на практиці досі повністю не вирішені. Необхідно розробити лінгводидактичну основу розвитку зв'язного

мовлення – чітко окреслити його зміст, методи, які можна реалізовувати як в індивідуальній, так і парній, груповій та колективних формах очного й дистанційного навчання.

Мета статті – розкрити зміст роботи з формування комунікативно-мовленнєвих умінь у здобувачів початкової освіти на уроках зв'язного мовлення в контексті концепції «Нова українська школа».

Виклад основного матеріалу. Зміст роботи з формування комунікативно-мовленнєвих умінь в учнів початкової школи передбачений чинними освітніми програмами НУШ (1–2 та 3–4 класи) [10]. Сутність його в тому, що предмети мовно-літературної освітньої галузі (українська мова та читання) в початкових класах вивчаються за змістовими лініями. Наприклад, у програмі, створеній під керівництвом О. Савченко, виокремлено такі змістові лінії: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища», що реалізуються через зміст лінгвістичного матеріалу, на основі якого учитель формує очікувані та обов'язкові результати навчання.

Вироблення комунікативно-мовленнєвих умінь у здобувачів початкової освіти в межах змістової лінії «Взаємодіємо усно» спрямовано на навчання взаємодіяти з іншими в усній формі шляхом опанування діалогічним і монологічним мовленням, в процесі якого учень повинен вміти сприйняти інформацію, проаналізувати її, оцінити, інтерпретувати й використовувати в будь-яких життєвих ситуаціях.

Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища» передбачає навчання учнів досліджувати лінгвістичні одиниці, поняття для розвитку початкових мовних знань, засвоювати літературні норми вимови та правопису, а результатом цих процесів є сформованість у школярів умінь вільно спілкуватися українською мовою в різних сферах життя.

Уміння складати прості медіапродукти, давати критичну оцінку медіапродуктам, наприклад, медіатекстам: фільмам, мультфільмам, рекламам, фотографіям, створеним кимось, аналізувати їх, пояснювати зміст, створювати самим найпростіші з них, знаходити відмінності зображення в масмедіа і реальному житті – окреслює нова в чинних програмах змістова лінія «Досліджуємо медіа». У результаті реалізації цієї лінії учні знайомляться з основами медіаграмотності.

У змістовій лінії «*Читаємо*» спрогнозовано уміння працювати з текстом різних жанрів, висловлювати свою думку про прочитане, розуміючи текст, навчившись його сприймати й переказувати, виражаючи власні почуття та емоції, самостійно добирати літературні тексти для читання (дитячі книжки), опрацьовувати їх, вміти користуватися дібраною інформацією з різних джерел та застосовувати її в освітніх й комунікативних ситуаціях. Ці уміння створюють умови для вироблення повноцінної навички читання.

Змістовою лінією «*Взаємодіємо письмово*» передбачено формування в здобувачів початкової школи навички письма, уміння створювати письмові висловлювання різних видів і жанрів, передбачених освітньою програмою, в яких виражати власні думки, емоції, своє ставлення до інших тощо.

Змістова лінія «*Театралізуємо*» в чинній освітній програмі (автор Б. Шиян) (з'явилася вперше, в програмах традиційного навчання такої лінії не було). Вона передбачає формування в учнів комунікативних умінь, а саме: вміння створювати різноманітні ситуації спілкування, складати плани для реалізації у вибраних моделях ситуацій, спостерігати, досліджувати невербальні засоби спілкування. Зауважимо, що ці засоби є у змісті не тільки лінії «*Театралізуємо*», а й «*Взаємодіємо усно*» та «*Досліджуємо медіа*», а метод театралізації часто вчителі використовують й у змістовій лінії «*Читаємо*».

Реалізуючи завдання змістової лінії «*Театралізуємо*», учні долучаються до сценічного мистецтва, отримують уявлення про сцену, театр, набувають навичок імпровізації, учитель навчає їх співпереживати, співчувати театральному герою, обговорювати постановки, передавати враження, перевтілюючись то в учасника, то в глядача, то в режисера, передавати ці враження у відгуках або театральних повідомленнях, анонсах, виконувати ролі, відчувати емоції як глядачі, переборювати бар'єри, виконуючи елементарні ролі в казках та оповіданнях (не обов'язково на сцені), створювати афішу, запрошення, програму, костюм для героя, маску, добирати музичний супровід тощо.

Як бачимо, основою змістових ліній є чотири види мовленнєвої діяльності (слухання (аудіювання), читання, говоріння, письмо). Усне мовлення передбачено втілювати в освітній процес через змістову лінію «*Взаємодіємо усно*», читання – через змістову лінію «*Читаємо*», а письмо – «*Взаємодіємо письмово*. Змістові лінії «*Досліджуємо медіа*», «*Досліджуємо мовлення*» та «*Театралізуємо*» окреслюють творчі та дослідницькі уміння.

Важливе місце в системі роботи над формуванням комунікативно-мовленнєвих умінь в учнів початкової школи займають уроки зв'язного мовлення, на яких знання, вміння та навички, набуті учнями на уроках української мови та читання,

застосовуються для навчання складати твори, перекази, тобто зв'язні висловлювання і на яких реалізується зміст вище вказаних змістових ліній.

Термін «зв'язне мовлення» має декілька значень:

1. Послідовне висловлення думок особою, тобто процес, мовленнєва діяльність того, хто слухає або викладає думки.
2. Продукт мовленнєвої діяльності – створене мовцем висловлювання, яке характеризується смисловою та структурною єдністю.
3. Розділ методики як науки, завдання (для учнів 1–4 класів) якої навчити складати висловлювання, враховуючи мету, умови спілкування, з додержанням літературних норм (цит. за: [5, с. 65]).

Найпоширеніше визначення зв'язного мовлення, що зустрічається в наукових розвідках таке: «єдине смислове та структурне ціле, що складається з тематично та логічно пов'язаних між собою відрізків і відображає суттєві сторони предметного змісту» [2].

Основне завдання уроків розвитку зв'язного мовлення – формувати уміння зв'язного мовлення (у двох його формах – усній та письмовій). Формувати мовлення здобувачів початкової освіти – це означає сприяти оволодінню ними вільно, дотримуючись норм літературної мови, спілкуватись українською мовою як засобом спілкування і пізнання.

Уроки зв'язного мовлення рекомендовано чинними програмами проводити один раз на два тижні [10].

Для учнів першого класу уроки зв'язного мовлення спеціально в розклад занять не вносяться, а вчителі проводять окремі фрагменти розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови та читання (української мови, читання), які займають всього 15–20 хвилин. Мета цих фрагментів збагатити словниковий запас слів учнів, тому предметом їхнього вивчення є тематичні групи слів (назви тварин, рослин, явищ природи, навчальне приладдя, ввічливі слова тощо), особливу увагу звертають на слова, що позначають назви предметів, ознак, кількість, дії; розвивають вміння складати з цими словами словосполучення, а з них – речення, поєднувати їх у текст, створюючи зв'язну розповідь. Як правило, вчителі пропонують учням висловитися на теми, що стосуються їхнього шкільного або позашкільного життя, які повинні бути цікавими для дітей, – тільки тоді в зв'язних розповідях школярі будуть передавати власні думки. Розповіді першокласники будують усно.

Крім умінь будувати зв'язні монологічні висловлювання, першокласники повинні володіти і діалогічним мовленням, а саме: демонструвати розмову героїв прослуханих казок, розповідей тощо в особах, дотримуючись певної інтонації відтворених реплік, передаючи голосом і здивування, і переляк, і хвилювання, і сум, і радість – усі почуття, які викликати зміст тексту; у процесі розігрування

діалогів у парах і групах практично оволодівати різними етикетними формами та узвичаєними українськими звертаннями.

Важливих діалогічних навичок набувають учні 1 класу у процесі роботи над текстом прочитаним вчителем або почутим у запису, малюнком чи ілюстрацією картини під час створення запитань й відповідей на них або спеціально створеною мовленнєвою ситуацією тощо, які сприяють підготовці учнів до самостійного складання та відтворення діалогів.

У 2 класі продовжують формувати вміння будувати зв'язні тексти – це розповіді й описи. Учні їх створюють за опорними словами, за запитаннями (поширено повно відповідаючи на поставлені запитання), за окремим малюнком, декількома малюнками, серією малюнків, редагуючи деформовані речення, за визначеним початком або кінцівкою тощо. Одночасно з цією роботою учитель практично (не позначаючи термінами) знайомить другокласників із епітетами, порівняннями, метафорами. Вони повинні навчитися правильно використовувати виражальні засоби мовлення.

Для розвитку зв'язного мовлення важливо формувати та удосконалювати, набуті у першому класі, й діалогічні вміння – слушно використовувати етикетні (ввічливі) слова, уважно слухати однокласника/однокласницю (партнера по діалогі), відчувати, коли треба зробити паузу під час діалогу, щоб могли висловитись інші, вміти заперечувати і погоджуватися, висловити зауваження, але так, щоб ніхто не образився.

У першому семестрі висловлювання учні складають усно, а починаючи з другого семестру – письмово. Творчі роботи повинні бути невеликими за розміром (3–4 речення).

У 3 класі переважно уроки розвитку зв'язного мовлення в учнів присвячені формуванню умінь складати письмові висловлювання. На них удосконалюються й поглиблюються вміння, якими учні оволоділи в попередніх класах, а саме: написання переказів, творів різних типів (розповідей, описів, додаються ще міркування) часто за запитаннями, опорними словами, планом, вказаним початком тощо, тобто тими допоміжними елементами, за якими школярі вчилися будувати висловлювання у 2 класі. Плануючи теми творчих робіт і переказів, необхідно продумувати їх виховне значення, звертати увагу на те, щоб зміст тексту був цікавий третьокласникам.

Попередньо, перед тим, як запропонувати учням записати твір у зошит, учитель зобов'язаний провести підготовчу роботу: вияснити, чи всі слова щодо теми вибраного твору знайомі дітям, якщо ні, то пояснити їх; щоб не було повторень у переказах і творчих роботах, навчити добирати синоніми; використовувати виражальні засоби мови, складати план до переказу й твору, висловлювати думки й виражати власне ставлення до того, про що

йдеться в їхніх творах тощо, передбачити і розвиток мовних умінь: повторити з учнями орфографічні та пунктуаційні правила тих слів, що можуть зустрітись в їхніх висловленнях, елементи структури тексту).

У 4 класі учитель продовжує розвивати вміння писати твори та перекази, на основі знань, умінь і навичок, здобутих учнями у 1–3 класах. На відміну від попередніх класів кожен учень самостійно складає план до переказу чи творчої роботи й записує її у зошиті. Попередньо, на підготовчому етапі, усі разом учні працюють над поясненням важких для розуміння слів, добирають ряди синонімів, пояснюють орфограми й пунктограми. Якщо в четвертокласників виникають питання щодо написання творчих робіт, то учитель консультує кожного індивідуально.

Розширено об'єм написання творчих висловлювань: 6–7 змістовних, логічних речень, у яких учні висловлюють свої враження побаченого, почутого, спостереження від екскурсій, прочитаних подій у художніх текстах, переглянутих фільмах тощо, аргументують власні думки, характеризують героїв, дають оцінку їхнім вчинкам тощо. Щоб дитячі твори були змістовними необхідно навчити школярів обмірковувати власні думки, висловлювати щиро переживання, писати тільки про те, що вони знають, що бачили, про що прочитали, тобто що їм добре відоме; добирати мовні засоби – і слова, і словосполучення, і речення, які б точно передавали ознаки, явища того або риси кого, що будуть описані у висловлюванні; виробити вміння поширювати речення, встановлювати зв'язки слів у реченні, за зразком чи схемою, будувати речення, вчитися поновлювати зміст деформованих речень, складати речення з однорідними членами, з кількох простих – складні речення тощо.

Четвертокласники повинні чітко зрозуміти, яка відмінність у будові творів розповідей, описів та міркувань. Насамперед вони різняться за метою висловлення. У розповіді передбачений сюжет, побудований на дії, яка відбувається, розвивається у часі, а в описі – на поширеному перерахуванні низки ознак (загальних чи окремих, особливих) якогось предмета чи явища, який може знаходитися в статичному, часом призупиненому стані, тобто такий, який не знаходиться в русі. Сюжет твору-роздуму побудований на твердженні, яке треба обґрунтувати, пояснити, довести. Час для сюжету цього типу творів не обов'язковий, доведення можуть бути подані як розгорнуті у часі, так і дія може бути зображена статично. На відміну від творів-описів та розповідей, складаючи твір-роздум, учень сам формує зміст висловлення, тоді як в сюжетах, побудованих на описах та розповідях, зміст уже визначено самим видом твору.

Навчання писати твори-роздуми – найскладніше завдання у всій системі формування умінь зв'язного мовлення. Адже не всі учні, наприклад,

четвертокласники – найстарші в початковій школі, можуть послідовно висловити свої міркування, знайти приклади-доведення їх і зробити висновок. Без розвинутого уміння логічно мислити, доводити доречність своїх думок–міркувань, спростовувати помилкові, неточні, хибні доводи учні не зможуть скласти твір-роздум, якщо навіть запам'ятали алгоритм його написання. З метою формування перерахованих умінь і навичок учителю треба демонструвати на зразках науково-популярних текстів елементи міркувань та їх аргументи, навчити визначати структуру творів-роздумів, знаходити мовні засоби, що поєднують частини тексту в єдине ціле, осмислювати причинно-наслідкові зв'язки структурних елементів твору, а також, плануючи роботу над переказом, а не тільки над твором, текст його добирати з науково-популярних видань, але за змістом зрозумілим, доступним школярам вікових груп початкової школи.

Четвертокласники повинні навчитися писати докладні перекази, ознайомитися з іншими видами переказів (стислими, вибіркокими, творчими). Як і в попередніх класах, у 4 класі звертається увага на розвиток та удосконалення діалогічного мовлення. Порівняно з третім класом в учнів 4 класу вимоги до навчання діалогічного мовлення стають складнішими: тематика діалогів ширшою, зміст поглиблюється, рідко практикується використання, спеціально створених для побудови діалогів, зразків та добираються вчителем допоміжні матеріали (питання й відповіді перед створенням діалогу, колективне відтворення реплік, ілюстрації тощо), поступово учнів навчають самостійного діалогічного мовлення (четвертокласники, будуючи діалог не користуються підтримкою вчителя чи однокласників, елементарні репліки вони складають самі).

Діалоги учні повинні складати із 5–6 реплік (саме стільки має виголосити кожен учасник діалогу), строго дотримуючись орфоепічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних літературних норм, вчитися задавати питання чітко й грамотно, орієнтуватися в ситуації мовлення, точно висловлювати репліки, доречно відповідаючи на них і самим вчасно та влучно реагувати на запитання, сприймаючи та орієнтуючись на зміст репліки співрозмовника, правильно звертаючись до нього, не порушуючи етикетних правил. Крім цього, необхідно розвивати в учнів мовленнєве чуття. Четвертокласники мають навчитися відчувати мовленнєві помилки, вміти проаналізувати діалог щодо мовленнєвих помилок, відповіді на репліки щодо змісту, чи не порушені правила під час виголошення діалогу.

Уроки розвитку зв'язного мовлення, на яких учитель формує вміння складати різних типів і жанрів монологічні висловлення – елемент комунікативного компонента навчання. Метою

таких уроків є формування і мовленнєвих, і комунікативних умінь.

Л. Попова вважає, що уроки розвитку зв'язного мовлення за їх метою та завданнями, особливостями підготовки, – найскладніші, тому що «такий урок пов'язаний з інтелектуальним і мовленнєвим розвитком учнів, із збагаченням їхнього емоційного й духовного світу» [7].

За словами О. Біляєва «...мовлення розвивається і засвоюється тільки тоді, коли учень здатний розуміти лексичні і граматичні мовні значення і коли він своїми почуттями, мисленням сприймає те явище дійсності, яке відповідає певним одиницям мови» [1, с. 42], тому здобувач початкової освіти повинен поступово (відповідно до свого віку) вивчити правила мовленнєвого спілкування, які склалися у нашому суспільстві традиційно впродовж десятиліть, а також засвоїти виражальні засоби мови (це відбувається під час оволодіння мовою як засобом спілкування систематично на усіх уроках української мови та читання і відображає практичне спрямування навчання, про що наголошено в чинних типових освітніх програмах НУШ, мовно-літературна освітня галузь). Якщо в учня багатий (на його вік) словниковий запас та запас виражальних засобів мови, то він легко може вибрати з них необхідні, слушні, щоб висловити свої думки, розкрити задум творчої роботи.

Неправильно було б вважати, що тільки кількість мовних одиниць, які знає учень, відіграють найважливішу роль у процесі текстотворення. Головне у цьому процесі – вміння школяра послуговатися цими одиницями, дотримуватися, не порушуючи, літературних норм, доречно вживаючи їх у мовленні. Від того, наскільки учні засвоїли лексичні одиниці, літературні норми їх слововживання, поповнили свій словниковий запас (від класу до класу він зростає), оволоділи граматичними категоріями, залежить підготовленість учнів до мовленнєвої діяльності в різних життєвих ситуаціях і їх здатність будувати різні типи мовлення – опис, розповідь, роздум; сприймати, репродукувати чужі та створювати власні висловлювання.

Школярі поповнюють словниковий запас, удосконалюють граматичну будову мовлення шляхом оволодіння лексичними та граматичними синонімами, конструкціями різних типів речень, особливостями стилістичного вживання, розумінням різних відтінків значень слів (як лексичних, так і граматичних) та їх форм.

Необхідно звертати увагу на формування в школярів уміння відчувати мову, виховувати шанобливе ставлення до українського слова, розвивати естетичні смаки тощо. Загальновідомо, що мова засвоюється не лише в свідомості учня, але ще й через те, що він відчуває, через його емоції. Якщо зміст слова цікавить школяра, словесна оболонка виразна (мимоволі привертає нашу увагу),

то, безумовно, його хочеться вживати, «смакуючи» ним, вводити в словосполучення, речення; воно подобається і легко запам'ятовується та часто вживається у дитячому мовленні.

Крім цього, ми переконані, що учнівське мовлення може формуватися та засвоюватися, якщо в школяра розвивати уміння відчувати різні відтінки виражальних засобів мовлення, а саме інтонацію, емоційно-експресивне забарвлення тощо, а також вміти поєднувати слова, словосполучення, речення, складати текст, усвідомити, що ці одиниці, якщо вони призначені для вираження думки не існують окремо одна від одної, а тільки в мовленнєвому потоці, тобто учень повинен засвоїти норми мовлення.

Уміння складати зв'язні висловлення формується послідовно: спочатку учні спостерігають будову готових текстів, тобто зразки висловлень, навчаються аналізувати різні типи текстів, далі – школярі будують текст за аналогією до поданих і проаналізованих зразків, і тільки після цього самостійно творять текст. Важливо не тільки дати зразок написання твору чи переказу, проаналізувати його, розповісти, як писати, а необхідно показати приклад до розібраного зразка.

Аналогічно формують й уміння складати план переказу чи творчої роботи: спочатку учитель демонструє зразок плану, разом з учнями аналізує його. Ця робота повторюється кілька разів. Тільки після неї школярі зрозуміють, як формулювати пункти плану і самостійно скласти план.

Розвинути уміння учнів складати зв'язні висловлення та план переказу чи творчої роботи можна тільки тоді, коли використовувати зразки, еталони. Саме на зразках школярі навчаються розуміти ті вимоги, які ставляться до написання переказів і творів: добирати заголовки, перевіряти відповідність їх тексту, складати речення, ділити текст на частини, до яких складати заголовки або пункти плану, розкривати зміст цих пунктів. Насамперед учні усвідомлюють, як правильно, точно висловлювати власні думки.

Починати вивчати зв'язні висловлення необхідно з усної форми мовлення і поступово переходити до письмової, але неправильно було б думати, що спочатку треба розвивати зв'язне мовлення тільки в усній формі, а пізніше тільки в письмовій. Ці форми мовлення повинні бути на кожному уроці, вони не розривні і вводити їх в урок необхідно паралельно.

У 1–4 класах складати як твори, так і перекази можна колективно й самостійно. На початковому етапі учитель практикує колективні роботи, поступово надаючи їм все більшої самостійності й готуючи учнів до написання письмових творчих робіт повністю самостійних.

Ефективність від описаного вище змісту формування умінь складати зв'язні висловлення буде

залежати від систематичної та цілеспрямованої роботи учителя.

Висновки. Комунікативно-мовленнєвий розвиток здобувачів початкової освіти – це загальна комплексна характеристика школяра, яку можна сформувати в процесі навчання. Сутність її, закладена в змістових лініях мовно-літературної освітньої галузі і полягає в досконалому розвитку зв'язного мовлення здобувачів початкової освіти.

Причина недостатнього рівня сформованості комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкової школи – слабо засвоєні ними теоретичні мовні знання, що є основою для вироблення мовленнєвих і комунікативних умінь. Кожна мовна одиниця виконує певну функцію у мовленні, через незнання цих одиниць школяр не може граматично правильно висловити свої думки.

Перспективи подальших досліджень – удосконалення змісту роботи з формування комунікативно-мовленнєвих умінь у здобувачів початкової освіти як на аспектих уроках, так і на уроках зв'язного мовлення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: навч.-метод. посіб. Київ: Генеза, 2005. 180 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник. 2-ге вид., доповн. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 704 с.
3. Державний стандарт початкової освіти. *Учитель початкової школи*. 2018. №4. С. 40–42.
4. Зажарська Г. П. Основні напрямки з розвитку мовлення молодших школярів відповідно до засад нової української школи. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: *Педагогічні науки*. №1 (324) березень. Ч. 2. 2019. С. 235–241.
5. Кардаш І. М. Зв'язне мовлення як складник комунікативної готовності старших дошкільників до навчання у школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, № 70, Т. 2. 2020 . С. 64–68.
6. Подановська Г. Характеристика моделі формування комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти. *Молодь і ринок: науково-педагогічний журнал*. Дрогобич. 2021. №1 (187). С. 139–144.
7. Попова Л. О. Урок як основна форма вдосконалення монологічного мовлення учнів. *Науковий вісник Донбасу*. № 3. 2012. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd>
8. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови : посібник. КОНВІ ПРІНТ. Київ, 2020. 88 с.
9. Слинько М. Формування комунікативної компетентності учнів початкової школи в умовах Нової української школи. *Педагогічні науки та освіта*. Випуск №38–39. 2022. С. 77–82.
10. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ. Видавництво «Світоч». 2019. 336 с.